

Ang. Gumbrecht & Clifford

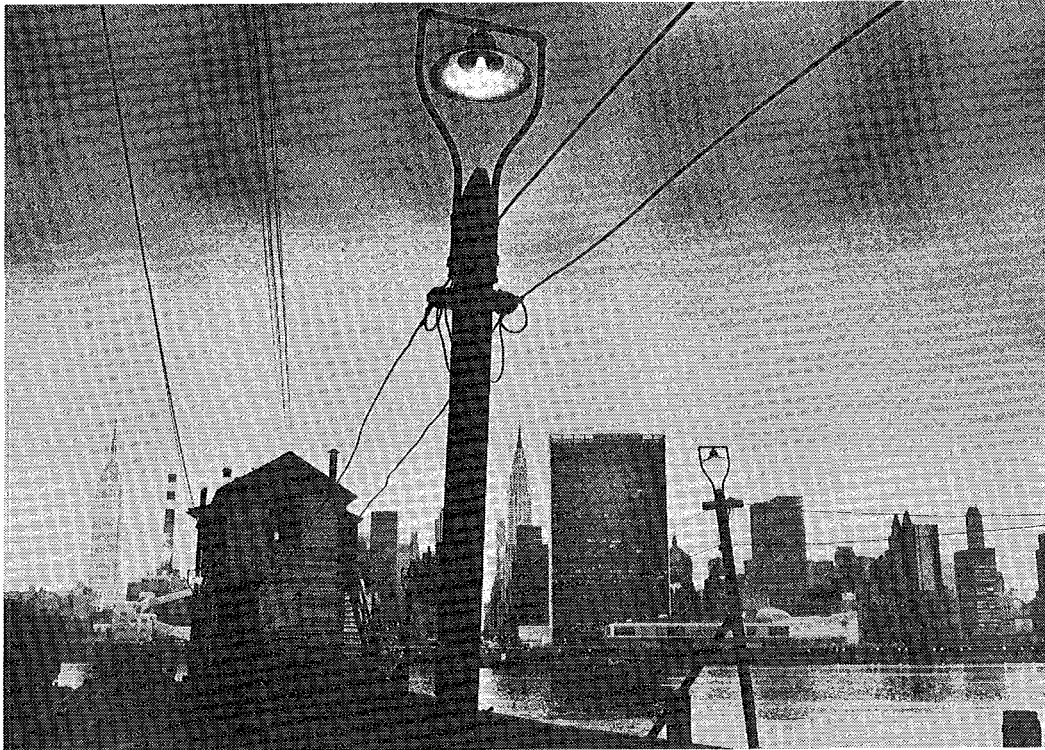
De følgende to artikler udgør en lille sektion. Tyskeren Hans Ulrich Gumbrecht, der gæstede Århus i foråret 1991, er professor i Sammenlignende Litteratur ved Stanford University. I artiklen beskriver han de nyeste udviklinger indenfor det amerikanske litterære forskningsmiljø, i særdeleshed tilnærmelserne mellem de forskellige discipliner, ansporet af folk som Derrida og Foucault, og sammenligner situationen med tilstanden på den tyske, teoretiske litteraturscene. Artiklen bærer præg af, at den oprindeligt er skrevet til et tysk publikum, men dens pointer er også aktuelle set fra en dansk synsvinkel.

Gumbrecht beskriver blandt andet i artiklen de amerikanske etnologers interesse for de seneste årtiers udvikling indenfor litteraturstudiet; en interesse som har sat sig mærkbare spor i en række etnologers værker. Den interesse følger vi op med et uddrag af en artikel af etnologen James Clifford.

Redaktionen

Poetik og politik

Hans Ulrich Gumbrecht

Litteraturteoretikeren Geoffrey Hartman fra Yale beklagede for ti år siden i indledningen til en bog om litteraturstudiernes daværende tilstand (*Criticism in the Wilderness. The Study of Literature Today*), at det ingen steder var til at få øje på et "specifikt amerikansk perspektiv". Hans kollega J. Hillis Miller kunne dog allerede i 1986 som præsident for Modern Language Association i sin tale til medlemmerne af denne organisation ikke blot slå fast, at ansættelsesmarkedet for de akademiske litteraturlærere i USA var i en begyndende ekspansion, hvilket indtil for nylig ikke havde været muligt at forestille sig; Miller så også anledning til med næsten euforisk tonefald at prise en i mellemtiden opstået ny diskussionssituation i de nyfilologiske discipliner:

Langtfra stadig at befinde os i en krise, oplever vi for øjeblikket en stor intellektuel udfordring og chance – og det gælder især for unge forskere, kritikere og lærere. De vil i løbet af det næste årti overtage ansvaret for vores erhverv og træde ind i en fase med usædvanligt intensive fornyelser – hvis blot ikke den forudgående generation forhindrer dem i at fuldføre disse nødvendige forandringer i vores forvandlede samfundsmæssige, økonomiske og institutionelle situation.

Kun to år senere forsøgte kulturhistorikeren Dominick LaCapra foran den samme forsamling at udfolde det allerede påtrængende spørgsmål om, hvordan de nye akademiske diskursers spændingsfyldte mangfoldighed lod sig overføre på fagstrukturernes område i en form, der svarede til disse diskurser.

Ingen i USA betvivler længere, og det med rette, at der ved de amerikanske litteraturstudier i dag findes dette specifikke, hvis mangel Hartman i 1980 helligede en strålende bog. Fordi det i første omgang ikke var til at omfatte den forbavsende mangfoldighed i håndterlige formler, har man hidtil i Europa overset dens betydning. Karakteristisk nok er kun få af de vigtigste bøger fra den nuværende amerikanske diskussion oversat, og navnene på dens hovedpersoner handles som insider-tips. Udover at have læst Edward Said, Frederic Jameson og Stephen Greenblatt, hvem kan mon da her i landet påstå, også at have læst Gayatri Chakravorty Spivak, Henry Louis Gates, Teresa de Lauretis eller James Clifford? Det kan betales sig at indhente det forsømte, fordi livlighed og positionsmangfoldighed i de amerikanske litteraturteoretikers debatter ville kunne bringe den tyske åndsvidenskabs stivnede fronter – mellem fortalernes for den

vestlige fornuftstradition og deres udfordrere, kritikerne af logocentrismen – i ny bevægelse.

Teoribegrebet

Kommentatorer som Miller og LaCapra betoner gang på gang, at især interdisciplinære grænseoverskridelser karakteriserer litteraturstudiernes nuværende situation i USA. Denne konstatering ville være trivielt, hvis de ikke samtidig pointerede, at alligevel er samtalen på de amerikanske universiteter mellem litteraturteoretikerne på den ene og filosofferne, historikerne og sociologerne på den anden side næppe kommet igang endnu. Den nye interdisciplinære situation er snarere resultatet af den udvidelse og mangfoldiggørelse af interessehorisonten, med hvilken litteraturteoretikerne og litteraturhistorikerne reagerede på europæiske ansproinger – fremfor alt på værkerne af Jacques Derrida og Michel Foucault – hvis reception indtil i dag ikke engang er begyndt hos mange af de førende fagfilosoffer og faghistorikere. Henvisningen til den omstændighed får det ganske vist let til at gå i glemmebogen, at denne ejendommeligt begrænsede reception foregik som en højst produktiv tilegnelse. Så produktiv var den, at den internationale betydning af Derridas og Foucaults skrifter måske i dag overhovedet ikke mere er til at adskille fra dimensionen af den amerikanske reception.

Dekonstruktionen er et mønstereksempel herpå. I bestandig samarbejde og opgør med Derridas positioner har – fremfor alt på Johns Hopkins University og i Yale – Geoffrey Hartman, Hillis Miller, Harold Bloom, Werner Hamacher og især Paul de Man (for blot at nævne enkelte navne) i løbet af 70'erne og 80'erne udviklet et specifikt begreb om 'teori', som ikke fandtes i Derridas bøger – men som Derrida i mellemtiden har annammet som et centralt element i sin egen tænkning. 'Teori' bliver defineret som den indstilling hos læseren, der gør at han søger at forstå konstitueringen af betydning ud fra grammatikalske og retoriske strukturer, i stedet for at tabe form-aspektet af syne i den gængse koncentration på betydningen. Ironien – og styrken – i konceptet ligger i iagttagelsen af, at enhver i denne betydning 'teoretisk' tekstanalyse – i det mindste delvist – må forsømme sin egen tekstuelle form. Teori er altså nødvendigvis også altid "modstand mod teori". Men samtidig har den amerikanske dekonstruktion (i Tyskland udførligt kritiseret af Jürgen Habermas) udviklet den tese, at der næppe længere er en diskursiv distance mellem "den teoretiske litteraturkritik" og den litteratur, der gennem sproglige former henviser til sin egen konstituerethed ("Konstituiertsein"). Litteraturanalyse gør krav på selv at blive del af litteraturen.

Nyhistoristisk opfindelse

På lignende måde er det muligt at beskrive forholdet mellem Michel Foucaults værk og den Nye Historisme på de amerikanske universiteter, som hidtil – for at understrege det endnu engang – ikke har gjort indtryk på faghistorikerne. Shakespeare-forskeren Stephen Greenblatt, hvis navn er blevet et embleme på denne diskursive stil, og komparatisten John Bender, hvis bog om fængselsarkitektur og litteratur i det attende århundrede (*Imagining the Penitentiary*, Chicago 1987) indledte hans bevægelse ind på oplysningsforskningens felt, har – med en helt igennem foucaultsk gestus – hele tiden underbetonet det egne arbejdes programmatisk fordring i forhold til overtagelsen og videreudviklingen af nogle karakteristika fra Foucaults historiografi.

Til dem hører de overleverede rangforskelle, som fremgår af den nivellerende beskæftigelse med kanoniske forfattere og trivialforfattere, litterære tekster og brugstekster, overførelsen af læseteknikker på samfundsmæssige institutioners fænomenområde og (i Nietzsches forstand for det meste "fröhliche") betoningen af den omstændighed, at enhver form for historiografi altid kun kan 'opfinde' historie, hvormed nyhistoristerne begrunder den stræben efter litterær elegance, der findes i deres egne bøger.

Om der til Nyhistorismen derudover også hører specifikke politiske optioner – om den i forhold til Dekonstruktionen tilbyder et "højre" eller "venstre" alternativ – forbliver i betragtning af dens repræsentanters ostentative sindighed overfor sådanne positionsbestemmelser behageligt uklart. Det er således symptomatisk, at den bengalske litteraturteoretiker og litteraturkritiker Gayatri Chakravorty Spivak i en nyligt udkommet antologi (H. Aram Veese, *The New Historicism*, New York 1989) kommer til orde for med det samme at pointere, at hun hverken vil opfattes som 'ægte' marxist, som kompetent dekonstruktivist eller som sand feminist – og slet ikke som repræsentant for Nyhistorismen. Hvad hun fremhæver som sit hoved-anliggende i forhold til så mange negationer, tilskrives næsten idealtypisk en tredje (og ikke hidrørende fra europæiske ansproinger) ny position, nemlig den *refleksive* 'etnologi'. Det drejer sig for Spivak, ifølge hende selv, om at vise, at man egentlig slet ikke kan konstituere den kulturelle og samfundsmæssige "anden som et objekt for iagttagelse – og alligevel må gøre det". Den præmis deler Spivak med etnologer som James Clifford eller Renato Rosaldo, der har radikaliseret, hvad det af hendes kollega Clifford Geertz prægede begreb om "thick description" indebærer, ifølge hvilket enhver etnologisk beskrivelse skal tematisere betingelserne for sin egen opståen, og gjort det til figur på en maksimal bevægelig og absolut selvrefleksiv iagttagelse: "Etnografien støder i dag kun på den anden i forhold til sig selv og ser derved sig selv som anden" (*Writing Culture, The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkeley 1986).

Sådanne relativiseringer af iagttagerrollen har skærpet etnologernes

bevidsthed om deres rolle som forfattere af det eksotiske og motiveret deres, set fra et europæisk perspektiv, forbavsende interesse for litteraturstudiet, en interesse der er imødekommet af undersøgelser som f.eks. litteraturhistorikeren Edward Saids bog om genesen af det europæiske billede af Orienten. At også kønsroller konstitueres samfundsmæssigt og altså følgelig tekstuel eller gennem medier – eksempelvis film (Teresa de Lauretis) – som den rent kvantitative modus af at være anderledes, er udgangspunkt for feministisk forskning, som i dag i USA er inde i en god udvikling og er godt på vej til også af mandlige akademikere at blive opfattet som et helt normalt perspektiv af faglig specialisering. Senest siden Barbara Johnsons bog *A World of Difference* (Baltimore 1987) er det derudover blevet et anliggende for feminismen, gennem dekonstruktivistisk anvendte tekstanalyser, at gøre den tese sandsynlig, at kvindelige forfattere og forfattere, der tilhører samfundsmæssige minoriteter, allerede fra begyndelsen af deres skrivepraksis har udkastet alternativer til den vestlige tænkningens dominerende former.

Kultur som megatrend

I betragtning af mangfoldigheden af litteraturteoretiske positioner og forskningsretninger i USA vil man ganske vist spørge, om de føjer sig sammen til "et specifikt amerikansk perspektiv", som Geoffrey Hartman håbede i 1980. I kontrast til den tyske litteraturvidenskab kan man let danne en sådan enhed via en række negationer. Påfaldende er allerede modsætningen mellem de tyske litteraturvidenskabsmænds selvpineriske defaitisme i forhold til deres samfundsmæssige funktion og deres amerikanske kollegaers afslappede tillidsfuldhed. På amerikansk side ligger den fremtrædende forskel imidlertid i afvisningen af enhver – sociologisk og historisk – totalisering. Sågar 'antropologi' er dér blot et andet navn for den etnologiske mangfoldighed af menneskelige livsformer – og ikke det filosofiske udkast til en omfattende idé om det at være menneske. Dermed mangler den hermeneutik, der trods alle vanskeligheder sikrer muligheden af en passende forståelse af den historiske, samfundsmæssige og kulturelle Anden. I USA betoner begreber som *alteration* derimod forståelsens begrænsethed. Endelig er åndsvidenskabsmændenes habitus med at sætte den historiske forskning i forbindelse med positioner i nutiden, en habitus der i Tyskland kan føres tilbage til den historiefilosofiske tradition, undtagelsen blandt deres amerikanske kollegaer. Den blotte hensigt at fundere en sådan fordring – iøvrigt gennemgående betragtet som intellektuel respektabel – er nok til at man bliver medregnet i den Kritiske Teoris tradition eller sågar regnes som marxist.

Men også uden det tyske kontrasteksempel findes der blandt de nye amerikanske litteraturstudier en sammenhæng, som man let overser, fordi den er så selvfølgelig i USA og fremmed set fra et tysk perspektiv. Trods al filosofisk "sophistication" og al (post-)modernitet henholder Hillis Miller sig i sin tale til medlemmerne af Modern Language Association til

den nationale akademiske tradition:

Jeg begynder med læsningen af et tekstafsnit – i overensstemmelse med vores fælles erhverv som litteraturlæsere, som litteraturskribenter og som litteraturlærere og med den gode skrivning, som kun kan opstå af den gode læsning.

At undervise i kompetencen til at læse og skrive – lige fra beherskelsen af grammatikalske regler, over brugen af retoriske former til den filosofiske udlægnings kunst – og sammen med historikere og filosoffer at udvikle studenternes dømmekraft, det er den dannelsesopgave, hvormed litteraturstudierne blev optaget i læseplanen for de amerikanske Colleges. Det er så langt som muligt fra målet: at lade studiet af fortidige tekstvidnesbyrd komme dannelsen af en national identitetsbevidsthed til gode, hvilket førte til oprettelsen af de første germanistiske lærestole og seminarer på de preussiske universiteter i det tidlige 19. århundrede.

Denne kontrast mellem tysk litteraturvidenskab og amerikanske litteraturstudier synes at være forblevet virksom gennem alle faser og forandringer af den politiske og sociale, kulturelle og akademiske historie. Den emfase, der i den amerikanske tradition lægges på læsningen og skrivningen som komplementære færdigheder, gør det forståeligt, hvorfor deres diskussion med Derridas og Foucaults værker forløb så produktivt: filosofi som diskussion af dens konstitution gennem tekster og historie. Kontrasten mellem tyskerne og amerikanernes historiske målsætning for litteraturstudierne forklarer, hvorfor tyskerne er så interesserede i fremmede teksters æstetiske eller historiske sandhed, mens amerikanske litteraturlærere koncentrerer sig mere om den litterære kvalitet af egne og af deres studenter tekster.

Dermed bliver kun den første del af formelen "poetik og politik" forståelig, en formel man støder på igen og igen i amerikanske litteraturstudier. Begrebet politik går historisk tilbage til de etiske implikationer, som altid er blevet associeret med læsningens og skrivningens opdragelsesopgave: Som modydelse for de enormt høje studiegebyrer forventer amerikanerne fremfor alt en uddannelse i samfundsmæssige adfærdformer og efter moralske normer – først i anden række kommer en erhvervsrettet viden.

Der er altså ingenlunde ironi med i spillet, når generationen af de nuværende litteraturlærere mellem tredive og halvtreds år, under det ledende koncept politisk korrekthed (*political correctness*), diskuterer deres overvejende 'venstreorienterede' engagement i den tredje verden og i etniske minoriteter, kvindernes emancipation og beskyttelsen af naturen, formidler det til deres studenter og vil gøre det alment forpligtende. Men fordi forpligtelsen til moralsk opdragelse hænger sammen med forpligtelsen til at lære at skrive, giver det set i lyset af de amerikanske universiteters historie også mening, at R. Howard Bloch, en anset professor i fransk middelalderlitteratur, har tilegnet den 'politiske korrekthed' hos sine kol-

legaer og medborgere i universitetsbyen Berkeley en brillant og i mellemtiden meget succesrig satirisk roman (*Moses in the Promised Land*, Layton/Utah 1988). En af hovedpersonerne anstrænger sig for – iøvrigt med tydelige autobiografiske træk – at udvikle "en anvendt litteraturteori", uden andet formål end at give sine banale kommunalpolitiske fremstød eftertryk, og som afslutning på et aftenselskab bliver der for de i 'politisk korrekthed' forenede gæster serveret en Grand-Marnier-kage, der bærer påskriften: "al magt til folket".

Findes der altså virkeligt noget nyt indenfor en så traditionsbestemt intellektuel modernitet? Det turde være nyt, at rollerne og rammebetingelserne, indhold og mål for uddannelsen i at læse og skrive ingen steder længere blot videreføres, men hengiver sig til en ligefrem frenetisk selvrefleksion. Selv den som i T. S. Eliots ånd vil forsvare kontinuiteten af "praktisk litteraturkritik" mod Europas "teoretiske litteraturkritik", må indtage en position – og bliver således, om han vil eller ej, til "teoretisk litteraturkritiker". Af mere end blot lokal betydning er også den omstændighed, at generationsskiftet blandt litteraturlærerne ikke kun har sat selvrefleksionen på dagsordenen, men har fuldbyrdet sig i et øjeblik, hvor de tidligere mindretal er blevet til demografiske majoriteter i det amerikanske samfund og hvor slutningen af Den Kolde Krig, som var forudsætningen for det amerikanske imperium, aftegner sig. Den vestlige kulturs partikularitet og den amerikanske historieløsheds historiske særegenhed er i dag ikke kun intellektuelle erfaringer, men uafviselige samfundsmæssige kendsgerninger; det er akutte politiske problemer. En reaktion på denne situation synes at være den radikalitet, med hvilken man presser på for at opløse den forpligtende kulturelle kanon ved universiteterne, men også den hårdnakkethed, med hvilken man tematiserer begreber som menneskehed, forståelse og historie. Det er i dag litteraturteoriens styrke i USA.

I mellemtiden prognosticerer en optælling af ti megatrends for det sidste årti af det 20. århundrede, at kultur, krævende læsning og det at samle på kunstgenstande, musiceren og teaterbesøg i nærmeste fremtid vil fortrænge den aktive sportsudøvelse og tilskuersporten som amerikanernes mest populære fritidsbeskæftigelser. Dette føres også tilbage på kulturfagenes voksende rolle i College-uddannelsen. Derpå hviler yderligere tilliden til, at der ved et eksponentielt voksende behov for læsestof vil blive skrevet bøger i tilstrækkeligt omfang. En vigtig forudsætning for den forbavsende lethed, hvormed denne kulturekspansion foregår, er ganske vist "overfladiskheden" (Jean Baudrillard) og "tyndheden" (Hillis Miller) af intellektuelle og kunstneriske traditioner i det amerikanske samfund. På den anden side vil denne udvikling på universiteterne – som en sektor af den private økonomi – forbedre forudsætningerne for den gunstige situation på det åndsvidenskabelige arbejdsmarked yderligere.

I disse dage hører man ganske vist, at trenden fremfor alt frembringer nye former af den akademiske stjerne-kult – med forbløffende

toplønninger, små undervisningsforpligtigelser og en ny type akademisk manager, som *New York Times'* søndagstillæg for nylig tilegnede en lang billedreportage. Også det kan man anse for 'typisk amerikansk'.

Oversat af Peter Bjerring Nielsen